

ESSAY

af Sune Qvotrup Jensen

De stedfastes revolution? – refleksioner over nogle aktuelle sociale og politiske tendenser, og relaterede problemer i sociologien

... det ville blive en opgave [...] ikke at gøre det for nemt at stille mig på den mest flatterende side i modsætningen mellem åben og lukket, mellem empati og frygt. Mens toget nærmede sig Frederikshavn, kom jeg i tanke om, hvad den gamle filminstruktør Jean Renoir sagde: »alle har deres grunde« (Grøndahl 2016:92)

Ovenstående citat stammer fra den danske forfatter Jens Christian Grøndahls rejseessay *Europas ambassade*, der handler om de seneste års flygtningekrise og de sociale og politiske reaktioner, den har udløst hos danskere og europæere. Det væsentlige ved citatet er, at selv om Grøndahl gennem sit essay bestræber sig på at forstå dilemmaerne og de stemmer som problematiserer indvandringen og dens konsekvenser, er det vanskeligt for ham – som intellektuel, forfatter og det man med et efterhånden forkættet udtryk kunne kalde kulturalradikal – ikke at tage parti for international åbenhed, ligesom det i sidste instans er vanskeligt for ham at forstå de mennesker, som ikke omfavner den øgede globale mobilitet.

Min påstand i dette essay er, at disse vanskeligheder ikke blot gælder Grøndahl. Vanskelighederne gælder også sociologien, måske især den kritiske sociologi, og det større intellektuelle og akademiske felt den er en del af. Og de gælder ikke blot reaktionerne på flygtningekrisen – de gælder også politiske hændelser som valget af Donald Trump som amerikansk præsident, Brexit, det danske nej til at ændre retsforbeholdet i december 2015, samt Marine Le Pens relativt store tilslutning ved det nyligt overståede franske præsidentvalg. Gennemgående har de mest anvendte forklaringsmodeller for disse hændelser kredset om nationalisme eller (ny)racisme, frygt for det anderledes, xenophobi, chauvinisme, antifeminisme, eller slet og ret uvidenhed og irrationalitet; krydret med en i hvert fald i uformelle sammenhænge ganske markeret – og sociologisk bemærkelsesværdig! – afsmag for stilen og de æstetiske præferencer, hos de grupper som ikke begejstres over det internationale. Nu er det ikke fordi, disse forklaringsmodeller kan afskrives som forkerte, men det skal alligevel her være mit bud, at de overser noget væsentligt og dermed udgør relativt dårlige – eller i hvert fald ufuldstændige – redskaber, når det gælder om at (be)gribe de grunde relativt store dele af de vestlige befolkninger i dag har til at stille sig kritisk i forhold til det internationale. De gængse forklaringer er med andre ord dårlige analytiske redskaber, hvis hensigten er at gøre de politiske bevæggrunde hos ganske store dele af de vestlige befolkninger intelligible. Og hvad værre er: Den nuværende sociale og politiske situation henleder – eller burde henlede – opmærksomheden på nogle problemer i sociologisk teori; problemer som gør, at (dele af) sociologien måske paradoksalt nok kan have bidraget til at skabe den situation, som tegner sig.

For nu at komme til sagen, er dét som sociologien ikke kan se, når den iagttager de førnævnte politiske hændelser, knyttet til mobilitet i en helt bestemt forstand. En plausibel, omend måske ikke fuldt empirisk testbar, forklaring har således at gøre med det, jeg her vil kalde mobilitetsnormativiteten. Det vi er vidne til handler således, i hvert fald til dels, om, at mennesker reagerer politisk, når de oplever at blive socialt devalueret, *fordi* de ikke lever op til nutidens idealbillede af det mobile subjekt, og *fordi* de ikke har en international orientering. Den gruppe som Hillary Clinton i et anfald af megaloman politisk og symbolsk vold har kaldt 'the deplorables', og som er kendetegnet ved ikke at leve op til nye normative krav om mobilitet og international orientering, kunne vi lige så vel begrebsliggøre som 'de stedfaste'. Mobilitet og international orientering er således indskrevet i en række dominerende samfundsmæssige og sociologiske diskurser som ideelle og gode egenskaber, ja måske endda som en forudsætning for overhovedet at være et samtidigt subjekt:

På samfundsmæssigt niveau kunne Annick Prieur og kollegaer således i forskningsprojektet COMPAS, som var et ambitiøst forsøg på at applicere Pierre Bourdieus metodologi fra udforskningen af forholdet mellem social

klasse og kulturel smag i *Distinktionen* (1995), påvise at en global og international orientering udtrykt i musik- og madsmag, politiske holdninger, rejseaktiviteter mv. gælder som kulturel kapital i nutidens Danmark. En vigtig pointe i Bourdieus blik på kulturel kapital, som ofte overses men fremhæves af Pieur og kollegaer, er imidlertid, at det ikke er et uskyldigt anliggende, hvad der i et samfund betragtes som kulturel kapital. Tvært imod beror indstiftelsen af bestemte præferencer og praksisser som kulturel kapital på et magtforhold, en symbolsk vold, idet andre præferencer og praksisser samtidig devalueres socialt (Pieur og Rossenlund 2010, Pieur, Rosenlund og Skjott-Larsen 2008). Med andre ord: når en global og international orientering indstiftes som kulturel kapital, sker der samtidig en social devaluering af sociale praksisser og livsformer, som i højere grad orienterer sig mod det lokale eller det nationale. Eller for at stramme pointen yderligere: subjekter der ikke er bærere af en global og international orientering konstrueres diskursivt, kulturelt og socialt som atavistiske og provinsielle, når det globale og mobile gøres socialt værdifuldt. Bourdieu (1995) opererer i denne forbindelse med en præmis om, at de som på denne måde devalueres tenderer at acceptere den præmis, at deres praksisser og præferencer er mindre værd. De aktuelle sociale og politiske tendenser som er anledningen til nærværende essay kunne imidlertid tyde på, at der sker noget andet, hvorfor Bourdieus blik på det sociale må suppleres med andre forståelser, hvilket jeg vender tilbage til nedenfor.

Vi kan altså foreløbig, med Pieur og kollegaer, konstatere at en global og international orientering er værdisat på et samfundsmæssigt niveau. Spørgsmålet er nu, om (dele af) sociologien har bidraget til denne værdisættelse af det internationale og globale, og dermed indirekte til markeringen af distinktiv afsmag mod det lokale og nationale? Måske ikke som en direkte, eksplicit eller intenderet nedvurdering af livsformer der orienterer sig mod det lokale eller det nationale, men mere som en privilegering af et mobilt eller internationalt perspektiv, der indirekte fraskriver sådanne livsformer værdi og rationalitet. I denne forbindelse er relevant at reflektere kritisk over Ulrich Becks kosmopolitane sociologi og den dertil hørende afsmag for det, han kaldte metodiske nationalisme og dennes iboende tendens til at tolke og analysere sociale fænomener i en national fortolkningsramme (Beck 2002, 2006), samt John Urrys forsøg på at indstifte mobilitet ikke blot som et væsentligt tema for sociologien, men som selve dens definerende genstand (2000). Urry skrev således om et behov for at udvikle:

»... a sociology which focuses upon movement, mobility and contingent ordering, rather than upon stasis, structure and social order« (Urry 2000: 18)

Urrys og Becks perspektiver blev selvsagt formuleret med henblik på at styrke sociologiens kapacitet til kritisk refleksivitet og kan som sådan i udgangspunktet vanskeligt betragtes som andet end sympatiske. Og Beck havde da

også stærke argumenter, når han påpegede, at der eksisterer en række presserende globale problemer, som gør et perspektiv der overskrider det nationale nødvendigt (2010). Men Beck gik langt videre end det. Gennemgående kan man således læse en række af Becks tekster som performative talehandlinger, i John Austins forstand, idet Beck forsøgte at tale en kosmopolitan sociologisk og politisk logik ind i eksistens. Dette gjorde han dels ved at betone det kosmopolitane perspektivs imperative karakter, dels ved ganske kraftigt at betone det nationale perspektivs utilstrækkelighed – f.eks. ved at hævde, at hverdagslivet bliver kosmopolitant og at de som tager et nationalt perspektiv er tabere (2010, 259, 264, se også Beck & Grande 2010). Heri kommer næsten uundgåeligt til at ligge en diskursiv eksklusion af perspektiver, som ikke er kosmopolitane. Mere lokale eller nationale orienteringer kommer potentielt til at fremstå inadækvate, som deficit eller som et fravær af den rette kosmopolitane indstilling. Set fra de stedfaste perspektiv er problemet således, at der er en risiko for, at sociologisk teori kommer til at deltage i den værditilskrivelse til det globale, internationale og mobile, som allerede foregår på et samfundsmæssigt niveau. Her spiller det selvsagt ind, at sociologiske kundskabstilbud ikke blot er reserveret til det sociologiske felt. Tvært imod diffunderer de ud i den sociale verden og dermed er der en risiko for, at sociologien kommer til at deltage i den sociale devaluering af det – og de! – der er bærere en mere lokal eller national orientering. Når det globale, internationale og mobile hævdes at være definerende træk ved samtiden, så konstrueres de der ikke repræsenterer disse træk således samtidig som usamtidige. Som sådan rummer (dele af) sociologiske teoretiske traditioner, der ellers ofte opfattes som kritiske og progressive, paradoksal nok en risiko for at indskrive sig i en samfundsmæssig symbolsk vold. Ydermere, og dette er måske mere problematisk, bliver det i metodologisk forstand vanskeligt for sociologien at forstå lokal eller national orientering som andet end en usamtidig anakronisme, en slags fejltænkning hos subjekter, der ikke har forstået, hvordan den kontemporære sociale verden reelt hænger sammen.

Den til dato mest skarpe kritik af Urrys og Becks (og beslægtede forfatteres) perspektiv på det sociale, finder vi hos Beverley Skeggs (2004). For Skeggs er Urrys og Becks forståelse af det sociale tæt knyttet til velkendte modernitetsteoretiske forestillinger om refleksiv individualisering. Men når man eksempelvis diskuterer mobilitet, uden samtidig at diskutere forskellige social aktørers ressourcer og dermed mulighed for at være mobile, er der ifølge Skeggs tale om en teoretisk universalisering af et middelklassespecifikt perspektiv på det sociale liv. Eller med andre ord: Der er tale om at middelklassens livsførelse og præferencer fremstilles som var de alment gældende i samfundet, hvorved andre livsformer og præferencer konstrueres som usamtidige. Herved usynliggøres klasseforskelle i den sociologiske teori, og eksempelvis mobilitet bliver en måde at tale om klasse, uden helt at være ved, at det er klasse man taler om. Paradoksal nok er diskursen om mobilitet med til

symbolsk at fikserer store dele af arbejderklassen som stedfaste og som bærere af usamtidige præferencer, anfører Skeggs (2004). Retfærdigvis skal det i denne forbindelse nævnes, at Beck i den sidste del af sit forfatterskab var optaget af global social ulighed, eksempelvis begrebsliggjort som *the cosmopolitization of the poor* (2013). Men Beck tilbød ikke analytiske værktøjer til at begribe, at der kan være mennesker der i kraft af deres livsform eller klasse-mæssige position ikke har mulighed for at være kosmopolitane eller ikke i første omgang udvikler præferencen, ligesom han vendte sig stærkt mod selve klassebegrebet og det at tænke i klasse-mæssige antagonismer og interesser.

En del af problemet med at begribe, at der kan være gode grunde til ikke at omfavne det globale og det internationale hænger måske netop sammen med, at store dele af det intellektuelle og akademiske felt – herunder store dele af sociologien – synes at have glemt en række kerneindsigter fra marxismen¹. Tænker man marxistisk, tænker man først og fremmest i interesser. Og tænker man i interesserer, er det ikke så mærkeligt, at netop de mennesker som ikke har vundet økonomisk på globaliseringen og migrationsstrømmene, fordi deres klasse-mæssige position og stedfasthed gør dem mest udsatte for konkurrence, og som *samtidig* er de mest sårbare i forhold til det pres migration betyder for finansieringen af velfærdsstaten², fordi de ikke har råd til at tilkøbe privatfinansierede velfærdsydelser, ikke begejstret tilslutter sig en global og international orientering. Med andre ord: At migrationen *måske* er en økonomisk gevinst for de vestlige samfund *som helhed og på lang sigt* udelukker ikke, at konkrete grupper *her og nu* kan have en objektiv og rationel interesse i at mindske migrationen, fordi det simpelthen er dem der på kort sigt taber på den. I stedet for et marxistisk begreb om interesser fremstår det som om mange intellektuelle, herunder en stor del af de sociologer som arbejder med disse problemstillinger, i dag først og fremmest abonnerer dels på et kosmopolitant perspektiv på globale problemer, dels på en humanistisk og etisk internationalisme. Det kosmopolitane perspektiv på globale problemer som eksempelvis klimaændringer fremstår på sin vis uomgængeligt, for der er stærke argumenter for, at disse problemstillinger ikke kan løses på national skala. Den etiske internationalisme, der først og fremmest forholder sig til spørgsmål som multikultur, etnicitet og migration, er for så vidt også sympatisk – ingen kan vel være imod solidaritet med nødstedte, flygtende og fortvivlede medmennesker. Men den er en dårlig hjælp, når det drejer sig om at forstå, at nogle mennesker *har deres grunde* til at vende sig mod det mobile og det internationale. Ydermere kan man observere, at den etiske internationalisme fint kan optræde sammen med det synspunkt, at det er dårlig smag at orientere sig mod det lokale og det nationale frem for det globale og det internationale.

Men måske er en tilbagevenden til et marxistisk interessebegreb alligevel ikke nok, hvis målet er at etablere en sociologi, der dels i højere grad søger at undgå at indskrive sig i den symbolske vold mod de stedfaste, dels udviser

en øget sensibilitet i forhold til at gribe rationaliteten hos de, der ikke omfavner det globale, internationale og mobile. Det marxistiske interessebegreb beror således i sidste instans på en økonomisk reduktionisme, som nok kan være et tiltrængt korrektiv til mere idealistiske (i både hverdagsproglig og videnskabsteoretisk forstand) perspektiver i sociologien, men som nok ikke slår til i længden. I stedet, er det mit bud, at man må vende sig mod begreber, der er velegnede til at begribe menneskers socialt differentierede forhold til sted og mobilitet. Her byder etnologiens livsformsbegreb sig *for det første* til. Livsformsbegrebet, som i sin oprindelige form er formuleret af Højrup (1983) er således velegnet til at beskrive, at der i samfundet eksisterer forskellige grupper, som har forskellige begrebsverdener, værdier, holdninger, syn på sig selv og andre, og – vil jeg hævde – forhold til sted og mobilitet. I forhold til den forståelse af magt og social differentiering, som ligger hos Bourdieu – hvor dominerede grupper forudsættes at resignere og acceptere de kriterier efter hvilke de selv er mindre værd – etablerer Højrup imidlertid en mere sofistikeret forståelse af hierarkier og dominansforhold, idet han opererer med relativt autonome, principielt sidestillede livsformer. Ifølge Højrup både misforstår og nedvurderer livsformerne således systematisk hinanden, fordi de tager udgangspunkt i forskellige erfaringer af den sociale virkelighed (Højrup 1983; Sørensen 1994). Med udgangspunkt i livsformsanalysen kan de aktuelle sociale og politiske tendenser som er udgangspunktet til nærværende essay måske forstås på den måde, at mennesker som repræsenterer de livsformer, der indebærer en nær tilknytning til stedet, det lokale og det nationale udmærket godt er klar over, at de er socialt nedvurderede, men at de *ikke* (som Bourdieu ville antage) resignerer og tillægger sig det synspunkt, at de selv er mindre værd. Tvært imod reagerer de ved at afvise (repræsentanterne for) den mobilitetsnormativitet og den internationale orientering, som de oplever som socialt devaluerende.

I tillæg til livsformsbegrebet kunne man *for det andet* rette opmærksomheden mod teorier om forholdet mellem sted, identitet og lokal orientering, måske endda teorier som betoner det præ-refleksive ved dette forhold. Her byder forskellige tolkninger af Bourdieus habitusbegreb sig til. Det centrale ved habitusbegrebet er i denne forbindelse dets kropsfænomenologiske fundament (Bourdieu 1999). Implikationen af dette fundament er, at steder, i kraft af mimetiske processer, sætter sig i kroppen og er med til at forme, hvem vi er som mennesker. At føle sig hjemme sted, at erfare, at stedet er en del af den og det man er, er en helt almen del af menneskelivet. Og det gælder vel at mærke sted, både i betydningen social position og i betydningen lokalitet (Hillier & Rooksby 2002). En sådan anvendelse af habitusbegrebet ville være kompatibelt med livsformsbegrebet og give dette fænomenologisk dybde³.

Endelig er det *for det tredje* nødvendigt at arbejde kapitalismekritisk med, hvordan mobilitetsnormativiteten på et samfundsmæssigt niveau hænger sammen med en emergerende ny kapitalisme, der på en gang rummer neoli-

berale og postindustrielle udviklingstræk. Det er således tankevækkende, i hvor høj grad værdisættelsen af det mobile er kompatibel med sociale og kulturelle logikker i en ny konnektionistisk kapitalisme, hvor sociale aktører ideelt glider modstandsfrigt rundt i det sociale, idet de konstant skaber nye kontakter og netværk, som kan kapitaliseres og udbyttes (Boltanski & Chai-pello 2005a,b). Fordringen om mobilitet og international orientering passer med andre ord påfaldende godt ind i en kapitalisme, hvis ideelle subjekt på forandringsparat, kreativ, socialt kompetent, aktiv og projektorienteret vis er i stand til at glide ud og ind af sociale relationer uafhængig af stedets snærende bånd. Og omvendt kan man fundere over i hvor høj grad, de som ikke kan eller vil leve op til mobilitetsnormativiteten afkobles denne nye konnektionistiske kapitalisme; og i forlængelse heraf over, om det er hensigtsmæssigt, at markedets fordringer i så påfaldende grad genspejles i sociologiens forestillinger om hvilke typer af subjektivitet, der passer til samtiden. I denne forbindelse har Luc Boltanski pointeret, at de mobile i dag i høj grad udgør den udbytende klasse – om end de er omgivet af et skær af frigjorthed og progressivitet – mens de mindre mobile *både* udbyttes økonomisk og devalueres socialt og kulturelt. For Boltanski er svaret på denne problematik at ophøre med at idealisere de mobile og i stedet skifte sociologisk optik i retning af et forsvar for de mindre mobile (Blondeau & Sevin 2008: 60-61).

Måske var det på tide, at sociologien lagde sig denne opfordring på sinde, antog en mere skeptisk tilgang til teoridannelser der opfatter mobilitet og international orientering som synonym med samtidighed, og i stedet forsøgte at udvikle et begrebsapparat, der gør det muligt at stille sig på de stedfastes side – eller i det mindste forsøgte at udvikle en begrebsmæssig optik der, for at vende tilbage til Renoir, kan medvirke til at (be)gribe at de stedfaste *har deres grunde* til at forsvare sig mod det internationale. Ikke fordi der ikke findes problemstillinger der fordrer et internationalt, transnationalt eller kosmopolitant perspektiv, men fordi alting lige nu tyder på, at der ikke kommer noget progressivt ud af at fraskrive lokale og nationale orienteringer rationalitet og værdi. Det er således tankevækkende, at der i nutidig sociologi stort set ikke findes nogen, der tager de stedfastes perspektiv. Måske kunne et sådant perspektiv endda medvirke til at formulere en fornyet sociologisk kritik af en neoliberal og konnektionistisk kapitalisme, hvis ideelle subjekt er frisat fra emotionelle bindinger til stedet, konteksten og lokaliteten.

Noter

1. Denne del af fremstillingen er løseligt inspireret af pointer formuleret af udlandsredaktør ved Berlingske Anna Libak i en diskussion på radio24syv; den præcise dato har jeg desværre ikke noteret, men det har været i efteråret 2016.

2. Uanset politiske præferencer er det ganske vanskeligt at afvise, at de senere års migration fra ikke-vestlige lande i hvert fald på kort og mellemlang sigt repræsenterer en ikke-ubetydelig finansieringsbyrde for velfærdsstaten (se feks. Schultz-Nielsen & Tranæs 2015).

3. I denne forbindelse ville det givetvis ikke skade, hvis sociologer reflekterede noget mere over deres egen livsform og habitus, og over hvordan disse er med til at forme såvel vores blik på det sociale som de normativiteter, vi vurderer det sociale ud fra. Denne mere videnskabssociologiske pointe har imidlertid ikke været den primære genstand for nærværende essay.

Litteratur

- Blondeau, Cécile & Sevin, Jean-Christophe 2008: »En sociologi der hele tiden sættes på prøve : Interview med Luc Boltanski«. *Dansk Sociologi*, 19(2): 39-63.
- Bourdieu Pierre 1999: *Meditasjoner*. Oslo : Pax Forlag.
- Bourdieu, Pierre 1995/1979: *Distinksjonen*. Oslo: Pax Forlag.
- Boltanski, Luc & Chiapello, Eve 2005a: *The New Spirit of Capitalism*. London: Verso.
- Boltanski, Luc & Chiapello, Eve 2005b: »The new spirit of capitalism«. *International Journal of Politics, Culture, and Society*, 18(3): 161-188.
- Beck, Ulrich 2013: »Why 'class' is too soft a category to capture the explosiveness of social inequality at the beginning of the twenty-first century«. *The British Journal of Sociology*, 64(1): 63-74.
- Beck, Ulrich 2010: »Climate for Change, or How to Create a Green Modernity?«, *Theory, Culture and Society*, 27(2-3): 254-266.
- Beck, Ulrich 2006: *Cosmopolitan Vision*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich 2002: »The Cosmopolitan Society and its Enemies«. *Theory, Culture & Society*, 19(1-2): 17-44.
- Beck, Ulrich & Grande, Edgar 2010: »Varieties of second modernity: the cosmopolitan turn in social and political theory and research«, *The British Journal of Sociology*, 61(3): 409-443.
- Grøndahl, Jens Christian 2016: *Europas ambassade*. København: Gyldendal.
- Højrup, Thomas 1983: *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Hørsholm: Statens Byggeforskningsinstitut.
- Hillier, Jean & Emma Rooksby (eds) 2002: *Habitus: A sense of place*. Aldershot: Ashgate.
- Prieur, Annick & Rosenlund, Lennart 2010: »Kulturelle skel i Danmark«. *Dansk Sociologi*, 21(2): 47-77.
- Prieur, Annick, Rosenlund, Lennart & Skjøtt-Larsen, Jakob. (2008). »Cultural capital today – A case study from Denmark«. *Poetics*, 36: 45-71.
- Schultz-Nielsen, Marie Louise & Torben Tranæs 2015: « The impact of immigrants on public finances – A forecast analysis for Denmark« *The Rockwool Foundation Research Unit Study Paper*, No. 90, København: Rockwool Fonden.
- Skeggs, Beverley. 2004: *Class, Self, Culture*. London: Routledge.
- Sørensen, Anne Binzer 1994: »Kulturbegrebet i strukturel livsformsanalyse«. *Politica*, 26(4): 439-457.
- Urry, John 2000: *Sociology Beyond Societies: Mobilities for the Twenty-First century*. London: Routledge.